

LA CELLERA DE SANT MARTÍ DE CALONGE I LA CONSAGRACIÓ DEL 1423

JAUME AYMAR i RAGOLTA

Fins ara no s'havien publicat notícies de la cellera de Calonge, però algunes referències documentals en fons patrimonials ens permeten afirmar que al voltant de l'església parroquial de Sant Martí de Calonge hi hagué aquest assentament anomenat cellera o sagrera, on els pagesos podien refugiar-se i guardar eines i productes perquè era un espai sagrat i inviolable.⁽¹⁾

Per a designar aquest espai de pau, els documents catalans dels segles XI i XII utilitzen els termes sacraria (coses sagrades), cimiterium (cementiri) o cellaria (cellera), que és el més comú a les comarques de Girona i el que trobem a Calonge. Les seves dimensions tenien regularment un radi de trenta passes eclesiàstiques, al voltant de l'edifici eclesial. El cas

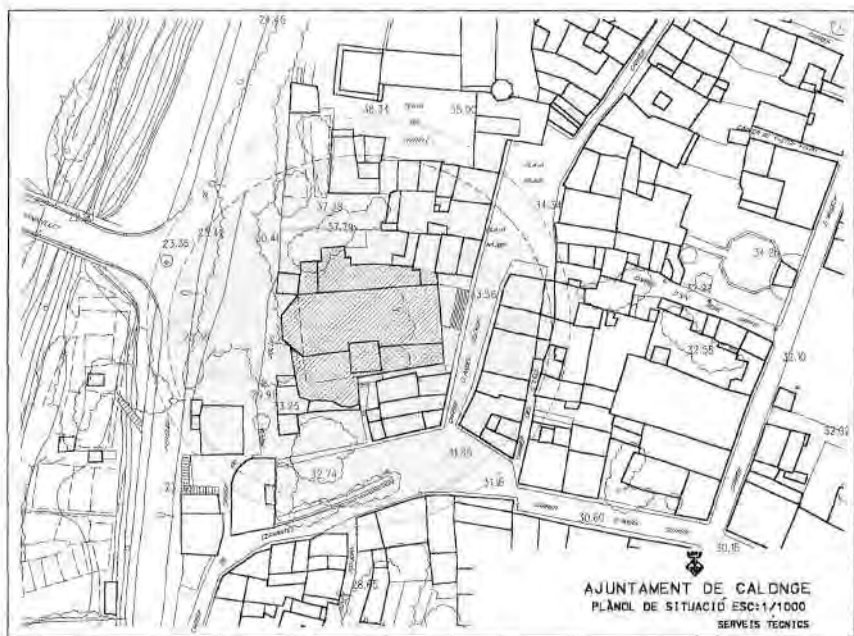
Sigles:

ADG: Arxiu Diocesà de Girona

APC: Arxiu Parroquial de Calonge

ACBE: Arxiu Històric Comarcal de la Bisbal d'Empordà

(1) Ha estudiat les sagreres Víctor FÀRIAS, *La sacraria catalana (950-1200). Aspectos y modelo de un espacio social* (tesi de llicenciatura), Universitat de Barcelona, 1989; també a «Les transformacions del poblament rural i de la senyoria» dins *Història política societat i cultura dels Països Catalans* (vol. 2). La formació de la societat feudal, segles VI-XII. Barcelona, 1998, pp.216-219. Vg. també E. MALLORQUÍ, *Les Gavarres a l'Edat Mitjana*. Biblioteca d'Història rural, Girona, 2000, que investiga tres celleres (pp. 207-211): les de Santa Maria (1324) i Sant Mateu (1324) de Montnegre i la de Fitor (1337).

Nucli antic de Calonge. Possible àrea de la cellera.

de l'església parroquial de Sant Silvestre de Valleta (al municipi de Llançà) és ben significatiu. A la seva dotàlia o consagració del 1029 es va establir, amb una precisió i detalls sorprenents, que la sagrera fos mesurada per "l'home que faci els millors passos, el qual tenint un peu a terra estengui les dues cames i amb l'altre peu faci el millor pas que pugui i avanci fins a un mínim de trenta passos..."⁽²⁾

De vegades aquest perímetre estava envoltat d'un mur o d'una tanca (murum, parietes o vallum), com a l'església parroquial veïna de Santa Eulàlia de Cruïlles o a Sant Joan de Perpinyà (Rosselló) o a Sant Salvador de Polinyà (Vallès). Aquesta tanca incloïa, per una part, l'església i el cementiri, i, per una altra, un conjunt d'edificacions i construccions. No oblidem que a Calonge, al sector de ponent de l'església de Sant Martí, hi havia també el carrer dit de la barbacana, que podia fer referència al mur de tancament de la sagrera.

Algunes d'aquestes edificacions estaven destinades a l'habitatge (domos); altres a l'emmagatzematge de les collites (sacrarios, cellarios) i

(2) J. BADIA-HOMS i d'altres, *Llançà a l'època medieval. Aportacions al seu estudi*. Edicions el Brau/Ajuntament de Llançà Figueres, 1995. Cf. Santa Coloma de Fitor 948-1998, Fitor, 1999, pp. 3-4.

El nucli antic de Calonge a finals del segle XIX. L'antiga torre quadrada encara mostra la seva alçada primitiva. El campanar ja havia estat reformat.

a guardar els recipients per al vi i el raïm (tonnas, tinas, barrillas, cubos, cubellos). A aquestes edificacions s'hi afegien de vegades altres construccions, com les sitges per a guardar els grans (n'hi ha encara de molt importants a la torre quadrada de l'homenatge del Castell, avui en restauració), els colomars o els ruscs. La sagrera apareix, doncs, com un agrupament sobre un perímetre delimitat d'edificacions i construccions de mida, morfologia i funcionalitat diverses. Aquest conjunt s'anomena assentament eclesial.

Tota violència comesa en aquest circuit entorn de les esglésies era equiparada a un sacrilegi pel qual s'havia de respondre davant d'un tribunal episcopal, fet que va propiciar la configuració d'una jurisdicció superior que el bisbe va mirar d'imposar sistemàticament.

La distribució geogràfica de les sagreres a les diòcesis de Barcelona, Girona, Osona, Urgell i Elna, posa de manifest que es tracta fonamentalment d'un hàbitat de planura o semiplanura.

Encara avui la pervivència d'aquestes sagreres constitueix un element de gran interès per comprendre l'evolució dels nuclis urbans de les nostres poblacions.

REFERÈNCIES A LA CELLERA

Ja trobem referències a la cellera de Calonge al segle XIII: "Ab acte rebut en poder de Bernat Pons Clergue, Notari Publich Regint la Notaria

del Castell de Calonge á 8 dels idus de Agost any 1293 es una Venda perpetua feta per Bernat Baranguer de Fonts y Guillem Berenguer fill seu a favor de Ramon Rube(?) de la Sellera de Calonge en pur libre y franch Alou tota aquella feixa de terra situada en dita Parroquia de Calonge al lloch anomenat la horta...".⁽³⁾

El març de 1322, Brunissenda Çabaterra, esposa de Barceloní Arguelaguer, de la Cellaria (cellera) de Colonico, fa donació de 6 diners a les capelles de Sant Daniel, Sant Nazari i Sant Esteve, totes elles del terme de Calonge.⁽⁴⁾ En el testament d'Arnau des Mont de 5 d'agost de 1357, conservat també a l'Arxiu Històric de Girona⁽⁵⁾ se'l presenta com Arnaldus des Mont, "de la cellera de Colonico". El mateix any, en una venda, hom parla de Guillem fill d'Arnau Homs de la Sallera.⁽⁶⁾

En una altra venda del 25 de febrer de l'any 1358 se cita Cecília Palet, muller deixada del difunt Bernat Palet "de la Sallera de Calonga", amb consentiment de Berenguer de Cruïlles, senyor del Castell de Calonge a favor de Bernat Grau "vuy anomenat Sardó" de la Callera (sic) de Calonga".⁽⁷⁾

I encara en una altra venda del 7 de febrer del 1509 a favor de Pere Grau, alías Sardó, s'especifica que la casa, l'era i els horts que foren del difunt Antoni Sardó estaven situats en la "Sallera de Calonga davant la plassa publica de dit Castell".⁽⁸⁾ La masia dels Sardó ocupava l'indret del Foment Agrícola Industrial, (l'actual Cercle Calongí) construït el 1923. Del mas se'n conserven testimonis fotogràfics.⁽⁹⁾

L'ESGLÉSIA

El centre de la cellera era l'església parroquial de Sant Martí.⁽¹⁰⁾ L'apèn-

(3) Arxiu de la família Bou, pergami n. 30. Biblioteca Ferrer de Besafú. Cf. M. DEL POZO, La farmàcia de Calonge i la família Bou, *Estudis del Baix Empordà*, 18, 1999 p. 163.

(4) AHG. Manual Notarial 194; 1320-22.

(5) Man. Not. 198.

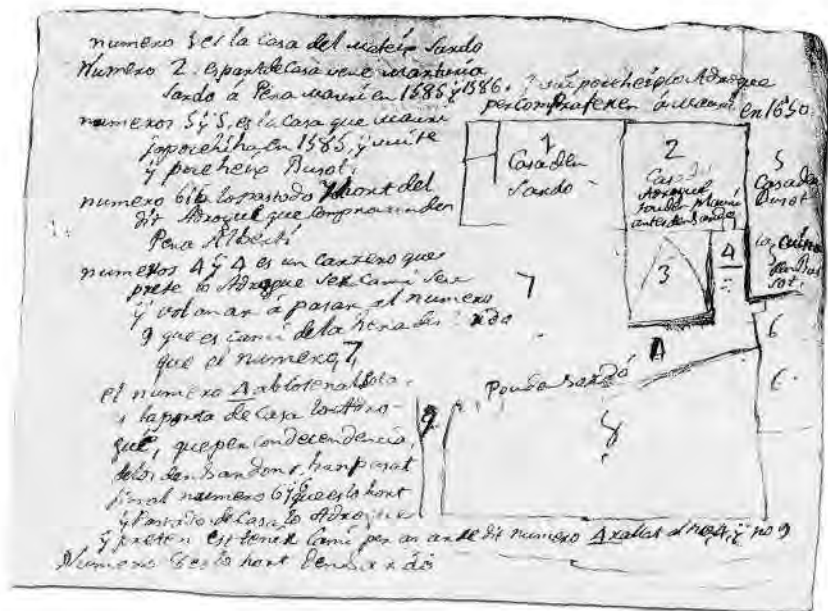
(6) ACBE, Fons patrimonial de la família Sardó, 21.

(7) AHB, Sardó 15.

(8) AHB, Sardó, n. 1.

(9) El darrer hereu fou Antoni Sardó i Soler, que va morir als divuit anys, solter, a Sant Feliu de Guíxols el 15/02/1877. Registre de la propietat de Palamós. Calonge. Vol. 370; finca n. 1845; fols 98 i ss. Nota facil?litada per l'advocat Joan Molla qui ha fixat que Can Sardó de Plaça va estar a l'actual Cercle Calongí.

(10) Per a l'estudi d'aquesta església parroquial vegeu BADIA, Joan (1977): *L'arquitectura medieval de l'Empordà I. Baix Empordà*, Girona, pp 127-129; AYMAR, Jaume (1981): «L'església parroquial de Sant Martí de Calonge», *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 1, pp. 1-91. MARQUÈS, Josep Maria (1996): «Esglésies del Baix Empordà», *Estudis del Baix Empordà*, 15, p. 40. Una àmplia cronologia es troba a AYMAR, Jaume (1997): *Testimoni de fe i cultura*, Museu Parroquial de Calonge. Calonge, Parròquia de Sant Martí.

Pàgina del llibre mestre del fons de la família Sardó de Calonge (ACBE) amb un croquis de la casa d'en Sardó de la plaça, l'era i el pou, i les cases contigües de l'Adroguer i d'en Busot.

dix de Sant Martí ja és esmentat en diversos documents del segle X.⁽¹¹⁾ Ens han arribat restes d'un edifici romànic tardà, del segle XII-XIII⁽¹²⁾,

(11) El 945 l'església de Sant Martí ja apareix citada al Cartoral dit de Carlemany (J.M.MARQUÈS, *Cartoral dit de Carlemany*, Barcelona, 1993 n. 45). Aquell mateix any el comte Sunyer i la seva esposa Riquilda fan donació de l'alou de Rivofredo al bisbe de Girona. Hom situa aquesta propietat in appendicio sancti Martini (L.ESTÉVA-L.PALLÍ, *Els llocs de la Vall d'Aro, Gissalis i el monestir guixolenc* (881-1199), Amics del Museu Municipal Sant Feliu de Guíxols, 1995, p. 105). El 948 Eucària ven a Ermemir i a Recisind una terra situada el comtat de Girona, a l'apèndix de Sant Martí a la vall de Fontes, a la vila dita Riufredo (ibid., 105-106). El 968 el rei Lotarí confirmà a l'abat Sunyer del Monestir de Sant Feliu de Guíxols, les possessions que el cenobi tenia a Colònic, entre les quals s'esmenta l'església de Sant Martí (ibid. 106).

(12) J.BADIA, *L'arquitectura medieval de l'Empordà. Baix Empordà*, pp. 61; 127-128. Cal dir que al segle XVII en diverses anotacions del Llibre de l'Obra de l'APC hom parla de la processó que es feia a «l'església vella» el dia de Sant Marc, és a dir el 25 d'abril. Potser es referia a l'església vella de Fenals, perquè, de fet, fins al dia d'avui al voltant del dia de Sant Marc a Fenals d'Amunt es toquen sardanes en un saplà de la sureda, vora el mas Moner. P. CANER escriu: «tot el poble de Calonge s'hi abocava i era com una festa local maslladada a la muntanya» (CANER, 128). El 1682 hi anaven diversos preveres als quals se'ls pagava sis rals. També a la consuetud (1786) es diu que «Lo die de S. Marc se fa professó al matí se canta la lletania, passa per lo carrer Major; per devant de Sant Joan; per la creu den Pressas; Rutlla y se acaba. Y luego se canta un ofici» (APC.Llibre de la Consuetud, n. 11).

amb tres naus i transepte i un robust campanar quadrat, construït amb blocs granítics ben escairats, reformat el 1609.⁽¹³⁾ Aquest temple va ser ampliat, aprofitant part de l'antic, entre 1763 i 1771.⁽¹⁴⁾ En les esglésies romàniques, la portada, quan era lateral, solia estar en la part sud del temple, per tal d'evitar les inclemències del temps. Això fa que pensem que l'actual porta del Roser (1740) s'obre al mateix indret que havia ocupat l'antiga porta romànica, és a dir, al peu del campanar. Aquest fet explicaria també que, quan el 1462 Martí Grau de Cruïlles i Bernat de Senesterra es van refugiar al campanar, davant la negativa de Calonge a emparar-los, els perseguidors cremessin les portes i els féssin presoners⁽¹⁵⁾: és que la porta del campanar era la mateixa porta de l'església des del cancell de la qual s'accedia a la torre. Hi havia una altra porta de l'església de Sant Martí a la banda de ponent que eixia a l'hort del castell.

No sabem si la muralla encerclava l'església o bé si la mateixa construcció estava fortificada.

Sardanes a la plaça major de Calonge. Fotografia anterior a 1923. El forn que ocupava part de l'antiga casa Sardó, era regentat per Joan Bayó Figueres (Sant Feliu de Boada, 1835- Calonge, 1931).

(13) APC. Pergamí s/n

(14) AHG. Calonge. vol. 140 fol. 96

(15) J.PELLA Y FORGAS, *Historia del Ampurdan*. Barcelona, 1883. p. 677.

Inauguració del Foment Agrícola Industrial el dia 25 de maig del 1923 a l'indret de l'antiga casa Sardó. Ballada de sardanes a la plaça major. La cobla toca davant la paret de Can Macari on hi hagué el primer anunci de la vila "Lavado con jabón CHIMBO".

LA DOMA

Dins de la sagrera de Calonge, al sud de l'església, hi havia la casa de la Doma que subsistí fins al segle XX. Estava situada a l'actual plaça del mateix nom. A la doma hi habitava l'hebdomadari o domer, el clergue que, per torn, oficiava cada setmana en el cor o en l'altar.

El 1228 hom parla de quatre beneficis a Sant Martí: sagristà, domer de Fonts, domer de Rifret i domer del Vilar. El 23 de febrer del 1361, Pere d'Escllésia, beneficiat de la seu de Girona, renuncià a la doma de Calonge.⁽¹⁶⁾ No sabem però si ja hi havia una casa destinada al domer en el mateix indret. El 12 de juny de l'any següent el bisbe conferí la doma de Calonge, vacant per mort de Guillem Montada, per encàrrec de Fernando Muñoz, canonge de València i capellà de Calonge, a Bernat Font, clergue de Banyoles.⁽¹⁷⁾ Al cadastre del 1734 encara s'esmenta la casa de la doma de la parroquial. El 20 de març del 1765, se cita a Joan Geli, domer, i "la Doma curada de la parroquial Iglesia de dit Castell de

(16) ADG. J.M. MARQUES, Manuals 10-54 (1365-1489). Repertori selectiu. Girona, 1993, n. 837.

(17) Ibid, n. 897

El carrer del Càcul de Calonge, curiós passadís cobert de volta que potser constituïa l'antiga entrada al recinte de la població. La primera casa de l'esquerra fou enderrocada a principis dels anys seixantes del segle XX, en ampliar l'entrada de vehicles pel carrer Àngel Guimerà que, fins aleshores, era molt estreta.

fici en forma de porxo obert als quatre vents, cobert, situat prop de l'església on s'aixoplugava el sacerdot que comunia o allunyava les tempestes i pedregades.

Entre el temple i el castell s'hi construïren d'altres edificis les característiques dels quals desconeixem, alguns d'aquests hagueren de ser enderrocats quan es va ampliar l'església a la segona meitat del segle XVIII, com la casa del Comú amb l'aula capitular i l'arxiu.⁽²²⁾

Calonge...”⁽¹⁸⁾ El 1830 els veïns de Sant Antoni volgueren suprimir-la. Al segle XIX la doma feia servitut d'escola. Els baixos serviren de cafè.⁽¹⁹⁾

EL CEMENTIRI

Ja el 1228 hi havia un cementiri adossat a l'església de Sant Martí, entre l'església i la doma. Fou consagrat el 1423 i feu servei fins al 1829 que es beneí el de Sant Nazari. Quan es va construir la rectoria el 1957 encara van aparèixer moltes restes humanes.

L'actual carrer de Genís Ponjoan era anomenat antigament carrer dels Morts⁽²⁰⁾, per la seva proximitat al cementiri o potser perquè posava en comunicació l'església amb el cementiri de baix i els morts necessàriament hi havien de passar.

Dins la sagrera hi havia també el comunidor⁽²¹⁾, edi-

(18) AHG, Calonge, notaria de Josep Sabater, manual del 1765, fols. 40-41.

(19) CANER, 233.

(20) CANER, 178

(21) APC, Llibre de l'Obra I. 1724 «per cabirons per adobar lo Comunidor 2 lliures 8 sous; (...) al mestre de casas per adobar la porta y teulat de la dita Iglesia y comunidor 2 lliures 8 sous».

(22) J. AYMAR, «L'església parroquial de Sant Martí de Calonge», *Estudis del Baix Empordà*, 1 (1981) p. 36.

A l'inventari del castell, publicat per Maria Vilar, del 1466, hom parla del graner, el celler, el celler petit, la cambra dels joves, el pastador, el rebost, l'estable, la cambra nova de l'hort, que era de mossèn Francesc Ferrer, prevere, la cambra del Vallmanya i la d'en Llop Genover.⁽²³⁾

A la plaça pública hi havia un pou, força profund, amb cúrria i llivanya i amb dos accessos que permetien als veïns pouar.⁽²⁴⁾ Aquest pou ha perviscut fins la segona meitat del segle XX.

L'estudi de la sagrera a Calonge ens ajuda a comprendre la morfologia del casc antic de la població que va créixer al voltant del temple parroquial. El camí medieval de Calonge, segons l'historiador local Pere Caner, aprofitava l'antiga via romana de la Selva a l'Empordà, passava pel barri de l'Il·la i seguia pel camí Fondo, pujava per l'esmentat carrer dels Morts -tot vorejant la sagrera, afegim nosaltres- seguia pel Càcul⁽²⁵⁾, que era una de les entrades a la població, i entrava al recinte del castell pel portal de l'Est, sortia pel portal dels Valls i baixava cap a la Botiga de Savoia,

(23) M. VILAR, «Inventari del Castell de Calonge (1466)», *Estudis del Baix Empordà*, pp. 79-90.

(24) Josep GENDRAU, «Pregó de la Festa Major de Calonge 1992», a *Festa Major d'Estiu 1993*. Calonge-Sant Antoni Patronat Municipal de Turisme, p. 9.

(25) El carrer del Càcul és segons Joan Badia, un dels més curiosos de l'Empordà. És molt estret i discorre sota voltes molt baixes sobre les quals s'alcen les cases. El nom de Càcul significa en la parla popular de la contrada el conducte per on surt l'aigua dels molins. CANER (p. 177) cita Lluís Barceló segons el qual podria derivar del llatí «cucullo» que significa coronina. A l'Arxiu Comarcal de La Bisbal, al Fons família Sabater del 1865, trobem l'*Expediente sobre la apertura de la calle de esta Villa de Calonge llamada del Càcul* (Escritura de D. José Sabater). «En efecto los únicos que manteniendo aquella calle cerrada y subdividida con paredes como se halla pueden reportar algún beneficio son D. Francisco Barceló, D. Miguel Buscarons, José Climen (sic.) y Salvador Sabater, que respectivamente ocupan un parte de la misma, destinando aquellas superficies a los usos que les conviene mientras que D. Tomás Lusto (?), Martín Sabater y Francisco Paradedda que tiene las puertas de entrar precisamente dentro de la expresada calle, resultan notablemente perjudicados lo propio que el público por haber tenido que dejarles en los estrémos de la referida calle dos peligrosas callejuelas sin salida continuamente sucias o insalubres por falta de la ventilación necesaria.

Nunca puede presumir que abriendo la calle de Cacul al tránsito público ofrezca las dos mencionadas rinconadas de sus extremos, pues que con la frecuentación de gente habrá mayor limpieza que no hay en toda su extensión porque debería barrerse al igual que las demás calles de la población, y además resultaría más ventilada por la libre circulación de aires que desde el extremo a otro se establecieron. Resulta pues que, tal como actualmente se halla aquella calle ni la comodidad, ni la salubridad pública como antes, y mejorando sus condiciones no se causarían perjuicios a nadie y podría conducirse convenientemente las aguas pluviales que se acumulan frente las casas de D. Tomas Lusto? y D. Martín Sabater causándoles inmensos perjuicios= En cuanto sobre el particular he creído deber informar a V.S. acompañándole para mayor ilustración el plano y perfiles de esta calle y de sus contiguas a fin de que con más conocimiento pueda resolver lo que estime oportuno. El Gobernador accidental al alcalde constitucional de Calonge José Lloret. Que se abra la expresada calle de Càcul tal como estaba en 1830 (1850?) por ser esta medida indispensable a la salud pública y del todo necesario para el desagüe de las aguas pluviales».

El carrer d'Àngel Guimerà, abans de la Placeta, en una fotografia de principis del segle XX. Probablement era un dels antics valls del castell que fou reomplert posteriorment.

Bitller, Sant Nazari, pont vell de cal Veguer, seguia el curs de la riera, el pont dels Francesos, fins dalt la Ganga, per seguir vers la Bisbal.

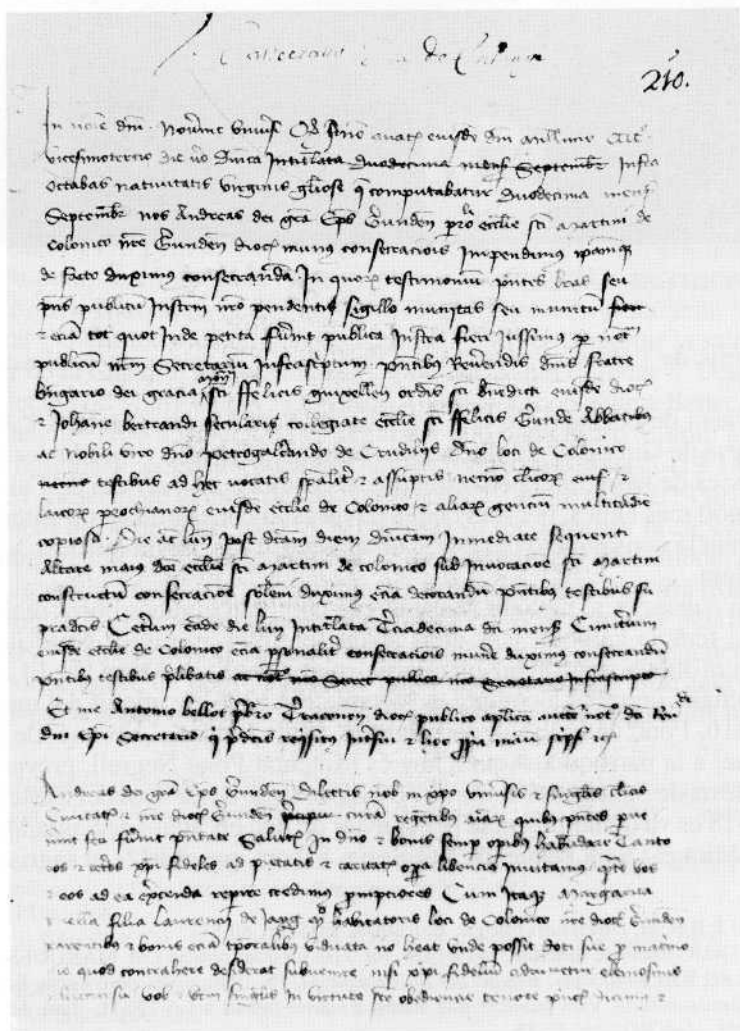
L'actual carrer d'Àngel Guimerà, antigament dit de la Placeta, potser corresponia a les valls del castell, fins que el segle XVI es va construir el cos del palau que dona a la plaça pública i, aleshores, el fossar degué ser colgat.

L'estudi de la sagrera o cellera de Calonge obre un camp interessant d'investigació als estudiosos locals.

LA CONSAGRACIÓ

Consagrar una església vol dir destinar-la al servei del culte d'una manera perdurable. El ritus de consagració, llarg i complexe, va adquirir la seva forma definitiva al final de l'Edat Mitjana. Començava amb la presa de possessió de l'església que consistia en una sèrie de ritus: es començava donant-li tres vegades la volta aspergint-la amb aigua beneïta (això degué ser difícil a Calonge perquè, com veurem més endavant, l'església no era isolada) i trucant cada vegada a la porta. L'entrada a l'església, el cant de les lletanies de tots els sants, l'escriptura de l'alfabet grec i llatí damunt d'una gran creu en forma d'X feta al paviment de l'església, la qual representa el monograma del nom de Crist, la purificació de l'església amb aigua gregoriana (barreja d'aigua beneïta amb sal, cendra i

vi), l'aspersió tres vegades dels murs interiors del temple, l'arruixar en forma de creu dues vegades el paviment, la recitació d'una oració consecradora, el reconditori de les relíquies, la doble unció de l'altar amb l'oli dels catecúmens i també una vegada amb el Sant Crisma, l'unció de dotze llocs de les parets del temple assenyalats amb una creu i un ciri que hi cremava, la consagració de l'ara, la benedicció de les tovalles i altres

Acta de consagració de l'església parroquial de Sant Martí de Calonge (ADG Manuale Itinerum, 1419-1427, fol. 210)

Voltes del carrer del Càcul.

utensilis de l'altar, el revestiment de l'altar i la missa de la consagració.⁽²⁶⁾

L'acta de consagració de l'església de Sant Martí es troba a l'Arxiu Diocesà de Girona.⁽²⁷⁾ El dia de la consagració el bisbe concedia les trenta passes de la sagrera, però com que els esments a la cellera de Calonge són molt més antics, pensem que ja havia estat consagrada amb anterioritat i que la consagració del 1423, en qualsevol cas, devia ratificar aquest privilegi.

La consagració de Sant Martí degué culminar algunes obres realitzades al temple calongí. Uns anys abans, el 1394, el pintor gòtic Jaume Cabrera havia contractat el retaule major de Sant Martí.⁽²⁸⁾ El 1395 s'extengué un rebut a compte del retaule i el 1396 el finiquit del mateix. El 1416, Ponç de Valljúlia de Palafolls, havia fundat el benefici de Sant Miquel a la parròquia. Aquell any és esmentat Ponç Negrell, prevere de l'església de Sant Martí, testimoni d'una donació del senyor del Castell.⁽²⁹⁾ El 1418 es va donar llicència per canviar de lloc els altars de Santa Maria, Sant Miquel i Sant Daniel de l'església. Sabem que el 1421 el sagristà de

(26) J. BAUM, *Diccionari litúrgic*, Barcelona, 1925, pp. 80-81.

(27) ADG Manuale Itinerum, 1419-1427, fol. 210. En donà notícia J.M. MARQUÈS, «Esglésies del Baix Empordà», *Estudis del Baix Empordà*, 15, 1996, p. 40, però l'acta, fins ara, havia romàs inèdita. Vam publicar una síntesi d'aquest treball a LA PROA, diari del Baix Empordà, 1/10/2000, pp. 12-13.

(28) J.M. MADURELL, «El arte en la comarca alta de Urgel» *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. III-4 octubre 1945, pp. 271-272.

(29) CANER, 105

Calonge, és a dir el clergue que s'ocupava de la sagristia, era senyor directe del Mas Llepart.⁽³⁰⁾ El sagristà d'aquell any de 1423 es deia Nicolau Madrens però no apareix citat al document.

EL CONSAGRANT

L'oficiant de la consagració va ser el bisbe Andreu Bertran (València? - Barcelona, 1433), tota una personalitat de l'època. D'origen jueu⁽³¹⁾, era un gran coneixedor de l'hebreu i el caldeu. Havia pres part de la disputa de Tortosa del 1413-1414 entre cristians i jueus. S'havia convertit al cristianisme mercès al testimoni de Sant Vicenç Ferrer. El papa Benet XIII, que el distingí amb el seu favor, el nomenà de primer rector de Torrent de l'Horta i li va donar un benefici a València i després el feu degà de la col·legiata d'Avinyó. Fou també el seu penitencier, canonge de València i almoïner papal. Acompanyà el papa Luna a Peníscola (1416) i dirigí la resistència al decret de sostracció d'obediència a l'esmentat pontífex, publicat el 1416 per Ferran I. Bisbe de Barcelona (1416-20) ens queden del seu pontificat importants testimonis: va confirmar l'antic costum de l'església de Barcelona que autoritzava els clergues a fer testament⁽³²⁾, va derogar l'escrutini a les provisions capitulars; va fer construir la sala capitular de la Catedral de Barcelona i la porta de Santa Eulàlia.⁽³³⁾ Després de l'elecció de Martí V (1417), el bisbe Andreu va aconsellar a Benet XIII la renúncia i rebé a Barcelona el llegat del nou papa Martí V, amb grans festes religioses i populars; aquest el nomenà bisbe de Girona (1419-1431). El 1431, després de la mort del bisbe Francesc Climent (18/12/1430), fou novament bisbe de Barcelona. A la catedral va fer construir la capella de la Immaculada⁽³⁴⁾ i va consagrar l'altar de Sant Marc⁽³⁵⁾ en l'ara del qual hi va dipositar una hòstia consagrada que mig segle més tard fou trobada incorrupta. Se'l considera autor d'un ofici en vers sobre la passió de Jesucrist.⁽³⁶⁾ Va ser molt caritatiu amb els pobres.⁽³⁷⁾ El 8 de gener del 1420 va absoldre un neòfit Francesc Pujol de Casellas, de Burriana que, obligat per son pare havia recaigut en el judaisme.⁽³⁸⁾ El Papa Luna havia

(30) No sabem la localització exacta d'aquest mas Llepart. Sabem que havia estat establert per Bernat de Granollers, sagristà, de Sant Martí (1308-1324) l'any 1308 (APC.Consueta, 9. Llibre de l'Obra. II).

(31) Astruc Levi o Halorquí, segons Bofarull; rabbi Mosse, segons Eubel. cf. S. PUIG, *Episcopologio de la Sede Barcelonense*, Barcelona, 1929, p. 297.

(32) PUIG, 308

(33) J. BASSEGODA, *Els treballs i les hores a la Catedral de Barcelona*. BCN., 1995, p. 197

(34) BASSEGODA, 98

(35) BASSEGODA, 197.

(36) Butlletí de la Biblioteca de Catalunya, any III, num. 6., p. 23.

(37) Hi ha unes lletres del bisbe Bertran de 8/09/1418, recomanant a la caritat dels rectors un pare de família pobre, que no podia educar els seus fills. PUIG, apèndix CXXXX, p. 516.

(38) PUIG, apèndix CXXXXVI, p. 517.

Carrer dels Morts, avui de Genís Ponjoan.

mort el 23 de juliol del 1423, poc abans que Andreu Bertran es desplaçés a Calonge per a la consagració.

Amb motiu de l'estada del bisbe Andreu a Calonge el prelat va aprofitar per visitar el priorat de Santa Maria del Mar. La situació del cenobi era d'allò més difícil: només hi va trobar una monja, Magdalena Vilar. Aleshores les rendes del cenobi s'havien reduït a 25 sous. El prior de les Medes li havia pres els animals amb els quals feia conrear les terres i la dignitat prioral l'estava pledejant la mateixa Magdalena Vilar amb Beatriu de Pau, religiosa de Sant Daniel. El bisbe va acabar

la visita concedint quaranta dies d'indulgència als que féssin caritat al monestir, però poc després ordenà a Magdalena Vilar de no admetre noves professions a causa de la manca de priora. Una concessió papal del priorat a Beatriu de Pau està datada el setembre del 1424.⁽³⁹⁾

Andreu Bertran també va visitar aquell any la parròquia de Santa Coloma de Fitor, on es conserva el santíssim en un pixis de llautó penjat a la volta, damunt l'altar major. El bisbe Andreu ordenà de fer un sagrari de fusta, cosa que es complí.⁽⁴⁰⁾

ELS TESTIMONIS

El document cita tres testimonis de la consagració, dos d'eclesiàstics i un civil. Els eclesiàstics eren dos abats: Berenguer Perarnau, abat del monestir benedictí de Sant Feliu de Guíxols, i Joan Arnau Bertran, abat de la canònica de Sant Feliu de Girona. Aquest monjo havia estat abans abat de Sant Pere de Besalú (1410-21)⁽⁴¹⁾ i el papa Martí V l'havia nomenat abat de Sant Feliu de Guíxols.⁽⁴²⁾ El 1427 va presidir el capítol provincial de la congregació tarraconense, celebrat al monestir de Sant Pau del

(39) J.M. MARQUÈS, «Esglésies del Baix Empordà» p. 91.

(40) J.M. MARQUÈS, «Algunes dades sobre la parròquia de Fitor», Santa Coloma de Fitor 948-1998, p. 9.

(41) E.ZARAGOZA, *Catàleg dels Monestirs Catalans*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 47.

(42) J.M.CERVERA, *Història del monestir de Sant Feliu de Guíxols*, Olot, 1984, pp. 37 i 104.

Camp de Barcelona. Pel que fa a Joan Arnau Bertran⁽⁴³⁾ potser era parent del bisbe Andreu.

El testimoni civil de l'acte era Pere Galceran de Cruïlles (+1447), baró de Calonge i de Caçà de la Selva. Era fill de Bernat de Cruïlles i de Francina i estava casat amb Brígida de Blanes. Havia pres part en la batalla de Sanluri, a Sardenya, el 1409. El 1413 assistí al setge de Balaguer on es defensava l'aspirant de la corona Jaume d'Urgell en la guerra contra Ferran I.⁽⁴⁴⁾

Durant el seu senyoriu, els prohoms de la població, amb el desig que Calonge esdevingués vila reial, formularen uns capítols per tal d'assolir la seva lluïció jurisdiccional i en demanda de privilegis, que van presentar al rei Alfons el Magnànim, sotmetent-los a la seva aprovació. En data 28 de setembre del 1437, el rei uní el castell de Calonge a la corona i va prometre als seus habitants de no alienar-lo i, en cas de fer-ho, que fossin ells mateixos que l'adquirissin. Un altre privilegi fou la creació de la batllia de Calonge amb batlle triennal i separada de la de Palamós.⁽⁴⁵⁾ La jurisdicció, però, va ser novament alienada i el 20 de juny de 1438, el rei donà llicència al seus vassalls de tractar d'aquesta jurisdicció pignorada a Pere Galceran de Cruïlles.⁽⁴⁶⁾ El 1440, disset anys després de la consagració que ens ocupa, Pere Galceran, ja vell i potser impedit, va obtenir llicència per obrir una finestra a l'església i poder seguir així el culte des de casa seva.⁽⁴⁷⁾ Aquesta dada indica que l'església i el castell eren edificis contigus.

Suposem que a la consagració s'hi va convidar també als preveres veïns com ara Antoni Padron de Santa Eugènia de Vila-romà⁽⁴⁸⁾, ja que l'església de Santa Maria de Palamós en aquell any encara no havia estat construïda.

Tres d'aquests personatges vinculats a la consagració de Calonge intevingueren poc després en el plet que existia per construir una parròquia a Palamós. El 1427 el rei Alfons IV i el papa Martí V encarregaren a l'abat Berenguer de Sant Feliu de Guíxols de trobar una solució a la demanda dels palamosins de tenir una parròquia que portava tensions amb els habitants de Vila-romà. Precisament va ser el bisbe Andreu Bertran i Pere Galceran de Cruïlles els qui finalment intervingueren com a àrbitres en aquesta disputa i van dictar una sentència arbitral (28/04/1429) que disposava que s'erigís en parròquia la capella de Santa Maria de Palamós.⁽⁴⁹⁾

(43) ZARAGOZA, 114

(44) P. CANER, *La Vall de Calonge*. Calonge, 1983, p.105.

(45) M. VILAR, «Estudi de capítols per la lluïció jurisdiccional de Calonge», *Estudis del Baix Empordà*, 3 (1984) pp. 107-116.

(46) CANER, 105

(47) MARQUÈS, 91

(48) P. TRIJUEQUE, *Breu recull de la història de Palamós*. Palamós, 2000, p. 160.

(49) P. TRIJUEQUE, op. cit., pp. 40-41

Can Sardó de la Plaça en una fotografia de principis del segle XX. (Arxiu Històric Municipal. Calonge).

A Calonge, com que el ritus de la consagració era llarg, es va fer en dos dies. El diumenge es va consagrar l'església i l'endemà l'altar. A la tarda es va consagrar també el cementiri, annexe a l'església. Testimoni de la consagració de l'església de Calonge són dues creus vermelles pintades sobre la pedra granítica que, mig esborrades, encara es poden veure al mur de fons de l'actual capella de Sant Isidre, que correspon al creuer de l'església romànica.

APÈNDIX

Acta de consagració de l'església de Sant Martí de Calonge (ADG Manuale Itinerum, 1419-1427, fol. 210)

"En el nom del Senyor. Sapiguen tots que l'any de la Nativitat del mateix Senyor mil quatre-cents vint-i-tres, dia diumenge dins de l'octava de la nativitat de la gloriosa Verge Maria que s'esqueia el dotze del mes de setembre, nos Andreu per la Gràcia de Déu bisbe de la mateixa, vam emprendre la consagració de la parroquial església de Sant Martí de Calonge de la nostra diòcesi de Girona i, de fet, la vam portar a terme. En testimoni de l'acte vam extendre uns documents o instruments justificats amb el nostre segell pendent i totes les coses allà demanades es van inscriure públicament i es van fer pel meu notari públic i secretari infrascrit. Hi era present el Reverend Senyor Fra Berenguer, per la gràcia de Déu monjo de Sant Feliu de Guixols, de l'Orde de Sant Benet de la mateixa diòcesi i Joan Bertran, abat de la Col·legiata Secular de l'Església de Sant Feliu de Girona i el noble vostre senyor Pere Galceran de Cruïlles, senyor del lloc de Calonge, testimonis convocats expressament i acceptats i no sols els clergues i laics de l'església de Calonge sinó una multitud copiosa de molta altra gent.

El dilluns immediat a aquesta dita dominica i en l'altar major de l'indicada església de Sant Martí de Calonge, procedirem a la consagració de l'altar major construït sota la invocació de Sant Martí davant dels testimonis predits. A més, el dilluns dia tretze d'aquest mes vam dur a terme personalment la consagració del cementiri d'aquesta església essent presents els testimonis examinadors. I jo Antoni Bellot prevere de la diòcesi Tarraconense per pública autoritat apostòlica notari del dit reverendíssim senyor bisbe i secretari requerit especialment per aquest acte, ho vaig escriure de la meua pròpia mà".